

ТЕРОР І РЕПРЕСІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ЕТНІЧНИХ ЗЕМЛЯХ ПОЛЬЩІ ТА У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В 1940-Х РР.: ЕТНОГЕОГРАФІЧНИЙ ТА КОНФЕСІЙНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ АНАЛІЗИ

У статті досліджено причини, хід і наслідки примусового виселення українців із їхніх етнічних земель у Польщі та поляків із території Західної України, згідно із відповідною угодою від 9 вересня 1944 року між Головою Ради Народних Комісарів УРСР М. Хрущовим і керівником Польського Комітету Національного Визволення Е. Осубка-Моравським, підписаною в Любліні, яка була наслідком реалізації рішень конференції в Тегерані щодо встановлення нових кордонів у Європі і результатом якої стало переселення з листопада 1944 р. до листопада 1946 р. 482880 українців із Польщі до УРСР та 789982 поляків із УРСР до Польщі. Висвітлено у статистичному контексті, як під час депортації прорадянська польська влада, бойовики Армії Крайової та інші польські націоналістичні збройні угруповання актами вбивств, терором і грабунками примушували українців покидати свою етнічну територію і виїжджати до УРСР. Такі ж акції проти поляків у західних областях України чинила радянська влада, а також військові формування УПА, примушуючи поляків виїжджати до Польщі.

Депортація безпосередньо вплинула на конфесійні зміни, бо з 482 тисяч депортованих до УРСР українців більшість становили греко-католики Перемишльської єпархії і Апостольської Адміністрації Лемківщини, а також значна частина православних Холмсько-Підляшської єпархії.

Натомість із УРСР до Польщі було депортовано переважну більшість (із 790 тис.) римо-католиків, що призвело до деструктуралізації Римо-Католицької Церкви в західних областях України, бо якщо у 1939 році Луцька дієцезія налічувала 154 парафії, а Львівська архієпископія – 400-475 парафій, то на початок 1947 року на території цих єпархій діючими були тільки 23 римо-католицьких парафії, з котрих тільки одна у колишній Луцькій дієцезії (у Кременці). Таким чином, депортація суттєво зменшила не тільки етнічну, але й конфесійну присутність римо-католиків в Україні, і греко-католиків та православних у Польщі, котрі також зазнали суттєвих трансформацій.

Водночас входження радянської влади на територію західних областей України у 1944 році поставило на порядок денний аспекти співіснування держави і Церкви, власне – тих конфесій, котрі тут діяли до зазначеної дати.

Тому за націонал-патріотичну позицію та через невдалі спроби налагодження відносин Апостольського Престолу з Радянським Союзом і через фіаско пошуків компромісу із сталінсько-радянською тоталітарною системою було заборонено Львівським собором УГКЦ 8-10 березня 1946 року Українську Греко-Католицьку Церкву. Власне, її Галицьку митрополію, котра на 1939 рік налічувала 2259 парафій і 3,7 млн. віруючих. Переважна більшість духовенства Галицької митрополії (близько 80 відсотків) возз'єдналися з Російською Православною Церквою, декілька сотень (близько 430) духовенства і чернецтва, не згідних з таким возз'єднанням, було у 1945-1950 рр. заарештовано, засуджено і відправлено органами НКДБ і НКВС у ГУЛаги.

Також розкрито, яких моральних і матеріальних втрат зазнали українці греко-католики і православні внаслідок проведеної проти них (сумарно 150 тисяч, які уникнули депортації) польським урядом, збройними силами і внутрішніми військами у 1947 р. операції «Вісла». Отож, загалом, воєнне лихоліття у 1940-х рр. польсько-українського протистояння, депортація, операція «Вісла», які супроводжувалися терором і репресіями проти одного й другого народів, змінили як етногеографічну, так і конфесійну мапу досліджуваних територій, згідно стратегічних планів Кремля і прокомуністичної Варшави.

Ключові слова: терор, репресії, українці, поляки, населення, греко-католики, римо-католики, православні, народ, переселення, депортація.

Актуальність досліджуваної проблеми має, з одного боку, важливе наукове значення, оскільки дає можливість проаналізувати як терор і репресії в українських етнічних землях Польщі вчинені Армією Крайовою, т. зв. Батальйонами Хлопськими, іншими націоналістичними польськими бойовими угрупованнями проти українців під час примусового виселення їх (українців) із тих земель, а також подібні акції проти них, здійснені збройними силами і внутрішніми військами прокомуністичної Польщі у процесі операції «Вісла», змінили етнічну і конфесійну мапу на цих територіях, а з іншого боку, – як подібні дії Української Повстанської Армії, органів НКВС і НКДБ у 1940-х р.р. проти польського населення в Західній Україні відповідно також перекроїли етнічну і конфесійну мапу на цій території. І хоча досліджувана проблема не включає у свій контекст т. зв. волинську різанину, але терор і репресії перед, у процесі й після депортації українського і польського населення та, зрештою, й операція «Вісла», є не тінню тієї різанини, а – безпосередньо і свідомо з нею пов'язані, а її глибинні аспекти (причин, ходу і наслідків) як українськими, так і польськими істориками ще об'єктивно, без порушення феноменології дослідження, повністю не вивчені. А це, на жаль, дає змогу деяким політиканам з обох сторін, напевно, не без впливу Кремля, роз'ятрювати, здавалося б уже загоєні, але не забуті в пам'яті, спільні польські й українські рани. Свідченням є те, що 22 липня цього року (2016) польський сейм визнав волинську трагедію «геноцидом, скоєним українськими націоналістами проти жителів II Речі Посполитої». А з цього випливає, що дане дослідження і в політичному значенні є важливим для Української держави у контексті побудови її зовнішньої політики і перш за все із її, начебто, найближчим сусідом – Польською державою.

Наукова новизна статті ґрунтується на тому, що у публікації вперше досліджено і узагальнено причини, хід та наслідки етнічних і конфесійних трансформацій на зазначених теренах і розкрито, що на них мали вплив такі чинники: депортація польського населення з України до Польщі та українського населення із Польщі до України у 1944-1946 р.р., які супроводжувалися терором і репресіями націоналістичних військових угруповань з обох сторін: польських проти українців, українських проти поляків; репресії польської влади, війська і міліції проти українців у Польщі під час операції «Вісла» у 1947 р.; репресивний тиск радянської державної влади всередині і в другій половині 1940-х р.р., який супроводжувався арештами, ув'язненнями духовенства і чернецтва та заборонаю і прагненням повної ліквідації Української Греко-Католицької Церкви, мінімізацією діяльності Римо-Католицької Церкви в Україні і спроби польської влади асимілювати українців у Польщі; подібні прагнення радянської влади радянлізувати і русифікувати, в т. ч. через РПЦ, українців Західної України.

Мета статті – розкрити терористичні і репресивні дії польських націоналістичних військових і державних структур проти українців у Польщі під час згадуваної депортації у 1944-1946 р.р. і в ході операції «Вісла» 1947 р.; висвітлити подібні дії у даному контексті формувань УПА проти польського населення в Західній Україні; дослідити яких втрат зазнала УГКЦ від репресивних дій органів радянської влади перед заборонаю її діяльності (1945 р.) і в перші роки після її ліквідації (1946-1950 р.р.).

Завдання статті ґрунтується на тому, щоб охарактеризувати як примусове переселення польського населення із Західної України в Польщу і українського населення із Польщі в Україну у 1944-1946 р.р., операція «Вісла» 1947 р. і встановлення радянської влади у Західній Україні у 1944 р. вплинули на динаміку зміни етногеографічної і конфесійної мапи у Польщі і західних областях України.

Ступінь дослідження проблеми. Для дослідження цієї проблеми використано наукову літературу польських і українських вчених, а також архівні джерела республіканського та обласних архівів України, при цьому виявлено, що при аналізі польської наукової літератури її автори у своїх дослідженнях також спиралась на матеріали польських архівів та писемні спогади тих подій їхніх безпосередніх учасників чи свідків. Але враховуючи, загалом, певні здобутки у висвітленні даної наукової проблеми, слід зазначити, що нерозв'язаною залишилася синтезація в контексті індукційно-дедукційного методу щодо етногеографічного і конфесійного аспектів. Розкриваючи у своїх дослідженнях акції терору і репресій, у зазначених процесах на векторах індукція-дедукція і дедукція-індукція, автори не зуміли їх повністю синтезувати у єдину

причинно-наслідкову цілісність, тому й цей аспект проблеми дане дослідження вирішує, щоправда із врахуванням обсягу статті, вводячи у науковий історіографічний обіг у даних процесах 1940-х рр. щодо польського і українського населення логічну закономірність і взаємозв'язок етнічних трансформацій із конфесійними, їхню взаємозалежність внаслідок динамічних змін.

Виклад матеріалу. Дев'ятого вересня 1944 року в Любліні Голова Ради Народних Комісарів УРСР Микита Хрущов і керівник Польського Комітету Національного Визволення Едвард Осубка-Моравський підписали Угоду про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території України.

Ця угода була наслідком реалізації рішень конференції в Тегерані і першим заходом з підготовки до встановлення нових кордонів у Європі. За ним йшли рішення Ялтинської і Потсдамської конференцій. Примусове переселення українців з Польщі тривало два роки: з листопада 1944 р. до липня (включно) 1946 р. Так, із “Заключного звіту Головного Уповноваженого УРСР з евакуації українського населення з території Польщі про виконання Угоди від 9-го вересня 1944 року між Урядом Української РСР і Польським Комітетом Національного Визволення про евакуацію українського населення з території Польщі” випливає, що в УРСР станом на 20 листопада 1946 року було переселено 482880 осіб [1, с. 231]. Із них: у східні області УРСР було переселено 159011 осіб (32,91%), у західні області – 323641 особу (67,02%), в решту областей – 228 осіб [1, с. 234]. Розселення переселенців у західних областях України було таким: у Волинській області – 22346 осіб, Дрогобицькій – 33614, Львівській – 57470, Рівненській – 17102, Станіславській – 19749, Тернопільській – 173360 [1, с. 234], із них священнослужителів – 288.

За цей же період (1944 – 1946 р.р.) з території УРСР до Польщі переселено 789982 поляків [1, с. 236]. Вони були евакуйовані: з Волинської області – 64798 осіб, Рівненської – 69075, Тернопільської – 233617, Станіславської – 77930, Львівської – 218711, Дрогобицької – 115278, Чернівецької – 10573 [2, с. 91].

У переважній більшості українці Польщі не бажали покидати рідні терени. Але радянська і польська влади, а також бойовики Армії Крайової, інші польські націоналістичні бойові групи актами вбивств, терором, знущаннями і грабунками примушували українців із своїх етнічних земель у Польщі виїжджати в УРСР. Такі ж акції проти поляків західних областей України чинили формування УПА, примушуючи поляків перебиратися на їхні рідні землі в Польщу.

Виходячи із цієї загальної статистичної картини депортації поляків із Західної України до Польщі та депортації українців із українських етнічних територій Надсяння, Лемківщини, Холмщини і Підляшшя (хоч є незначні статистичні розбіжності між польською, українською і радянською історіографією), – нас цікавить у цьому контексті й конфесійний аспект переселення. Як воно (переселення) змінило релігійну мапу Західної України, як відбилася ця акція на долі різних конфесійних громад – на долі священнослужителів, у тому числі й в українських етнічних теренах Польщі.

Значних втрат зазнала в контексті депортаційних процесів, що породили міжнаціональні і міжконфесійні конфлікти, Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ). Михайло Козак у монографічному дослідженні “Пом’яни, Господи, душі слуг Твоїх” наводить дані про долю духовенства Перемищини і Лемківщини у 1940-х роках. Так, деякі із священників перед небезпекою цього терору шукали порятунку у східних деканатах Перемишльської єпархії, але й там їх знаходила рука польських боївків. Така боївка із села Закостілля, що коло Мостиська, жорстоко вбила священників УГКЦ М. Мацюка, В. Ридоша і П. Саноцького [3, с. 15]. Натомість деякі священники УГКЦ з українського боку кордону думали, що врятуються на польському боці, але тут вони знаходили смерть від польських банд. Для прикладу, це священники П. Вовк у Горинці, Д. Німилович у Грабівці, В. Лемцьо у Павлокомі, М. Мазур у Тарнавці, Б. Семків у Кречовичах [3, с. 15] та інші.

Безжалісним терором з боку польського збройного підпілля було охоплено весь український етнічний терен, особливо Надсяння і Холмщину. Тут, починаючи з весни 1944 року, трагедії не уникло жодне село. М. Козак подає тільки ті села, в котрих загинуло понад 100 осіб української національності: с. Берест – близько 300 осіб, с. Ласків – близько 200, с. Модринь – близько 120, с.

Шиховичі – близько 200, с. Сагрин – близько 700 (23.03.1944), с. Ліски – близько 120 (23.03.1944), с. Верховини – 194 (06.06.1945), с. Вербиця – близько 100, с. Журавці – 102, с. Мриглоди – 62 вояки УПА (06.06.1945), с. Гораєць – близько 160, с. Добра – 94 (11.04. і 22.07.1945 та 19.01.1946), с. Заміська Воля – 160, с. Малковичі – 144 (17/18.04.1945), с. Скопів – близько 120 (06.03.1945), с. Павлокома – 364 (03.03.1945), с. Березка – 182 (11.04.1945), с. Завадка, с. Морохівська – 106 (1946: 25.01, 28.03, 14.04), с. Пискоровичі – 356 (17.04.1945). Загальне число жертв українців становить від 8 до 10 тисяч [3, с. 15-16] від рук підпільних формувань Армії Крайової та Батальйонів Хлопських. Ця цифра не підсилена однозначними архівними даними, тому закономірно виникають певні сумніви. Більш вірогідними є дані, оперті на архівні джерела, які наводить Михайло Горний у монографії “Українська інтелігенція Холмщини і Підляшшя у ХХ ст.” Він констатує, що польські підпільні загони з 15 листопада 1944 р. до 12 липня 1946 р. вчинили 180 збройних нападів на українські села і вбили 4670 українців, 47 осіб повісили або втопили, 304 українські села спалили та пограбували 2268 українських сімей [4, с. 265]. А. Щесняк і В. Шота в книзі «Дорога в нікуди» твердять, що за цей же період від рук українських збройних підпільних формувань загинуло 583 особи польської національності: 117 у 1944 р., 368 у 1945 р., 98 у 1946 р. [5, с. 214]. Окрім цих втрат, згідно з директивою НКВС – НКДБ УРСР № 10 – оп. від 5 січня 1945 р., було заарештовано і ешалоновано в табори 3461 громадянина польської національності за період від 1945 р. до 15 квітня 1946 р. Із них органами НКВС було заарештовано 1919 осіб, а НКДБ – 1542 особи з таких областей: Львівської – 2206 осіб, Дрогобицької – 919, Рівненської – 148, Волинської – 135, Чернівецької – 53 [6, с. 540]. Як бачимо, різниця у втратах з обох сторін суттєва, і це не просто різниця, не просто цифри, а невинні жертви в реальному прояві жорстокості, нелюдськості.

Із 482 тисяч депортованих до УРСР українців більшість становили греко-католики Перемишльської єпархії і Апостольської Адміністрації Лемківщини. Разом ці дві інституції на 1939 рік налічували: 54 деканати, 767 парафій та 1320158 вірних. Але у зв'язку із падінням у жовтні 1939 р. П Речі Посполитої до УРСР із цього загального числа відійшло 20 деканатів, 416 парафій, 808712 вірних, а на території Польщі залишилося 34 деканати, із них 25 Перемишльської єпархії і 9 деканатів Апостольської Адміністрації Лемківщини (122 парафіяльні церкви, 74 дочірні церкви, 106419 вірних [6, с. 29-31], 124 священники) [7, с. 233], 351 парафія (разом з Апостольською Адміністрацією Лемківщини), 511466 вірних (включно із вірними 9 деканатів Ап. Адм. Лемківщини). Після 1945 р. у Польщі формально, але не реально (примусове переселення), налічувалося: 34 деканати, 351 парафіяльна церква, 285 дочірних церков, 51 капличка (разом 687 церковних споруд) і 511446 вірних УГКЦ [3, с. 22].

М. Козак подає цифру – 60 вбитих або закатованих єпископів і священників [3, с. 32-33] Перемишльської єпархії УГКЦ у 1939-1955 р.р. Виокремивши їх за періодами, бачимо, що у 1939-1943 р.р. загинуло 11 священників, у 1944-1946 р. р. (під час депортації) – 34 священники, у 1947-1955 р. р. (операція “Вісла”, репресії УВ (служби безпеки ПНР) і НКВС) – 11 священників. Роки загибелі священників: В. Веселого, В. Козловського, А. Радя, Р. Решетила – точно не встановлено. Це число – 60 загиблих священнослужителів Перемишльської єпархії УГКЦ, не є остаточним, бо вже в середині 2000 р. з подачі Анізії Путько-Стех з Торонто та з ініціативи згаданого М. Козака у стіну архікафедрального собору Івана Хрестителя у Перемишлі було вмуровано мармурову дошку, на якій вкарбовано імена 64-х греко-католицьких священників-мучеників. Вона ж у альманасі “Київська Церква” подає число 69 замордованих у 1940-1948 р.р. єпископів і священників УГКЦ на теренах Закерзоння [8, с. 134-137]. Не оминула ця чаша мучеництва і єпископів даної єпархії Йосафата Коциловського і Григорія Лакоту, котрі були заарештовані відповідно 25 і 26 червня 1946 р. польською владою і передані радянському МДБ. 17 грудня 1947 р. у київській в'язниці закінчить свій земний шлях владика Йосафат, а через три роки в таборі Абас у Воркуті – єпископ Григорій.

Якщо підсумувати мартирологію західної частини Перемишльської єпархії у вищезазначених роках, то було вбито понад 60 священників і понад 70 репресовано (тільки під час операції “Вісла” в концтаборі Явожно було ув'язнено 22 греко-католицьких священників, а один із них – о. О. Колянковський за надання релігійних послуг воякам УПА

Військовим Судом у Кракові був засуджений до 15 років і помер в ув'язненні в Штумі 1953 року) [9, s. 32]. Разом із ними у цьому колишньому SS-lager Dachgrube, колишній філії Авшвіц/Освенцім, було ув'язнено 5 священників Польської Православної Церкви. Середній вік вбитого духовенства УГКЦ не перевищував 50 років. Отож, польським військом, міліцією, підпіллям АК було вбито 41 священника, 3 – померли у в'язницях, 9 – у сибірських таборах, 1 – у німецькому таборі і 10 – у радянських в'язницях НКВС [3, с. 243]* чи МДБ. Фактично, після операції “Вісла” УГКЦ була позбавлена реального існування в Польщі, хоч не було жодних польських державних чи ватиканських документів про її ліквідацію.

Окрім людських і моральних жертв, греко-католики у Польщі зазнали ще й величезних матеріальних втрат. Бо 5 вересня 1947 р. влада Польщі опублікувала декрет про перехід у власність держави майна, котре залишалось після осіб, які виїхали до СРСР. Цей декрет стверджував, що з цієї причини перестали існувати парафії й інституції УГКЦ. А все залишене після них майно переходить у власність держави [10, s. 10, 352, 357].

Доля вищезазначених греко-католицьких храмів, котрі після 1945 р. залишились у Польщі, була такою: повністю знищено 304 (44%); перейняла у своє користування Римо-Католицька Церква 245 (35,6%); перейняла для свого користування Польська Православна Церква 28 (4,1%); пустуючі храми 34 (5%); храми використовуванні не за призначенням (для державно-господарських потреб) 69 (10%); храми перенесені до скансенів або залишились під охороною як пам'ятки культури 9 (1,3%) [3, с. 246-247].

В процесі акції “Вісла” з 28 квітня до 28 липня 1947 р. із українських етнічних теренів на західні і північні землі Польщі було виселено 140575 українців, із них близько 100 тисяч вірні УГКЦ, з якими переселено 62 священники. Це духовенство було безпосередньо підпорядковане генеральному вікарієві Перемишльської єпархії УГКЦ о. Василю Гринику і генеральному вікарієві Апостольської Адміністрації Лемківщини о. Андрієві Злупку, котрі, в свою чергу, підпорядковувалися примасу Польщі кардиналові Августові Гльонді, а після його смерті, з грудня 1948 р. – новому примасові Стефану Вишенському [10, s. 350]. Становище українців-мирян на нових і чужих теренах та його духовенства було насичене постійним відчуттям злоби, приниження, другорядності до них не тільки польської людності, органів влади, але й, частково, католицького духовенства [10, s. 351].

Таким чином, із вищенаведеного (терору і репресій) можна приблизно обчислити вектори примусового руху духовенства УГКЦ Перемишльської єпархії і Апостольської Адміністрації Лемківщини у 1944-1947 роках. Якщо взяти за базове число 351 парафію цих інституцій на 1939-1944 р.р. із врахуванням, що одну парафію обслуговував один священник, то наприкінці 1947 року у Польщі залишилось на волі 62 священники УГКЦ; було вбито 64 отців; 70 репресовано польською владою (до цього числа входять і ті 22 ув'язнених священники в концтаборі у Явожно, утримувані там до кінця 1948 р.), – та враховуючи природні втрати, можна погодитись із Марекком Зіулковським, що на кінець 1947 р. в Польщі загалом залишилося близько 115 священників УГКЦ [11, s. 152]. Це майже співпадає із даними генерального вікарія УГКЦ у Польщі о. В. Гриника, який зазначав у своєму звіті в Рим, що на березень 1948 р. у Польщі залишилося 111 греко-католицьких священників (53 з Перемишльської єпархії, 37 з Апостольської Адміністрації Лемківщини, 14 ієромонахів, із них 13 василіян), 4 семінаристи, 3 брати василіяни, 112 черниць

* Хоч він же (М. Козак) на 249 с. подає число 67 греко-католицьких священників Перемишльської єпархії, котрі були знищені у згаданий період, але число 41 – вбитих священників на території Польщі підтверджено ще раз. Натомість Місило Євген у дослідженні „Греко-Католицька Церква в Польщі (1944-1947)” // Варшавські українознавчі записки 1. – (1989) 210 та у Акція “Wisła”: Dokumenty. – Warszawa, 1993, – твердить, що від рук підпілля АК і Батальйонів Хлопських під час депортації загинуло 24 греко-католицьких і православних священників. Цю цифру використовує й Боцюрків Богдан у праці „Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950).” – Львів, 2005. – С. 182. Пор.: О. Гарасим Ігор. Нарис вибраних аспектів історії Греко-католицької Церкви в Польщі (1945-1985) // Зустрічі. – Варшава, 1990. – № 5-6. – С. 22, наводить число 39 священників, котрі стали жертвами польського підпілля у 1943-1947 р.р. А Łukaszow J. у «Walki polsko-ukraińskie 1943-1947» // Zeszyty Historyczne. Z. – 90. – Paryż, 1989. – S. 191, – для періоду 1945-1946 р.р. зазначає, що загинуло 35 або 48 греко-католицьких священників і 3 православних.

(50 сестер йосифіток, 49 сестер служебниць) і близько 100 тисяч розпорошених по всій Польщі вірних УГКЦ [11, s. 153].

Характерними рисами цього періоду для духовенства і вірних УГКЦ у Польщі була сувора ізоляція, умовно кажучи, від зовнішнього світу, а також неприязнь прокомуністичної влади Польщі і польського суспільства до всього українського.

Деяко відмінною була доля автокефального православного духовенства Холмщини і Підляшшя. На 1944 р. Холмсько-Підляська православна єпархія налічувала 183 парафії, 162 храми, 172 священників, 20 дияконів, які обслуговували 320 тис. українського населення [4, с. 248]. Очолював цю єпархію з листопада 1940 р. архієпископ Іларіон (Іван Огієнко). Ця єпархія разом із своїми вірними почала нести втрати від польських збройних підпільних загонів Армії Крайової, Батальйонів Хлопських та інших боївків ще у 1942-1943 р.р. Тоді жертвами польського терору стали 12 священників, 10 дяків [4, с. 256.], сотні українців активістів громадсько-політичних організацій, тисячі осіб мирного населення. Внаслідок такого масового жорстокого терору польських збройних формувань проти українства Холмщини і Підляшшя тут на середину 1944 р. припинили своє існування 80 відсотків українських шкіл, 50 відсотків кооперативних установ і близько 20 відсотків православних парафій. У процесі депортації українського і польського населення у 1944-1946 р.р. більшість православного духовенства Холмсько-Підляської єпархії разом із своїми парафіянами переїхали в Україну. Тут це духовенство продовжило пастирську службу, в основному у структурі Волинсько-Рівненської єпархії РПЦ, але не всі, бо 13 священників і 5 дияконів належали до Автономної Православної Церкви, а 23 священники і 2 диякони – до Української Автокефальної Православної Церкви. Тому це депортоване духовенство уповноважений Ради у справах РПЦ у Волинській області, М. Діденко приписував до солідарних із українськими націоналістами, особливо тих, які були висвячені митрополитом УАПЦ Полікарпом і проводили літургії українською мовою. А це означає, що над ними висів дамоклів меч НКВС чи НКДБ, і він таки впав на їхні голови у 1944-1950 р.р., коли було заарештовано і засуджено 42 священників і дияконів УАПЦ [12, с. 52].

Щоб не бути однобічним, варто також простежити, хоча б епізодично, як депортація 1944-1946 р.р. зачепила Римо-Католицьку Церкву і її вірних на території України.

6 травня 1944 р. Л. Берія за вимогою Й. Сталіна надавати інформацію про становище Римо-Католицької Церкви в СРСР підготував йому таємний документ, котрий розкривав цей запит. З інформації Л. Берії впливало, що в СРСР діяли тільки два костьоли: один – у Москві на Малій Луб'янці для релігійних потреб дипломатичних корпусів, парохом котрого був о. Леопольд Браук (громадянин США); другий – в Ленінграді у Ковельському провулку для духовних потреб місцевої громади, парохом котрого був громадянин Франції о. Флоріан, прихильник генерала де Голля, який у 1941 р. виїхав у війська генерала на Близький Схід. Ця інформація не враховувала становища римо-католиків на окупованих гітлерівцями територіях УРСР і БРСР. Окрім того, у цьому документі було подано становище РКЦ в СРСР у 1914 – 1942 роках [12, с. 170].

Але, зрозуміло, що з просуненням фронту бойових дій далі на Захід Й. Сталіна цікавило становище РКЦ у Прибалтиці, Білорусії й Україні, власне, у західних її теренах. Бо на 1939 р. у Радянській Україні усі костьольні інституції були знищені. Отож, про жодну толерантність комуністичної влади до Римо-Католицької Церкви, тим більше в ході українсько-польської депортації, не могло бути й мови. В цьому контексті Лукаш Корда, спираючись на Я. Чернякевіча, наводить дані, що у 1944-1948 р.р. депортовано до Польщі 5652 духовні особи (священників, ієромонахів, братів і сестер різних орденів і згромаджень), в тому числі із: Литви – 752, Білорусії – 304, України – 2493, з інших теренів СРСР – 2103 [13, s. 167]. Дані по Україні стосуються виключно західних областей республіки.

Сподіватися на точну, несуперечливу статистику, коли тривають міграційні процеси, не випадає. Так, наприклад, після встановлення кордону між Польщею і СРСР у 1945 р. на території Західної України залишилося 408 парафій Львівської архідієцезії, 133 – Луцької дієцезії і 75 – Перемишльської дієцезії [10, s. 390]. А професор Люблінського католицького університету о. Болеслав Кумор, спираючись на шематизми, подає у своїй “Історії Костьола”, що у 1939 р. Луцька дієцезія, очолювана єпископом Адольфом Шельонжеком, налічувала

154 парафії, 270 костьолів, 238 ксьондзів, 322 тис. вірних, а Львівська архідієцезія – 475 парафій, 754 дієцезальних священиків, 249 священиків чернецтва, 194 брати 2470 черниць, 69 чернечих чоловічих монастирів і домів, 292 жіночі монастирі і доми, 34 різних чинів та згромаджень і 1079000 вірних [14, с. 213, 432]. Це дані польських джерел. Натомість уповноважений Ради у справах релігійних культів в УРСР П. Вільховий зробив порівняння, з якого випливає: якщо у першій половині 1945 р. парафії РКЦ в західних областях України обслуговували 754 ксьондзи і 1 архієпископ Львівської архідієцезії Євгеніюш Базяк, то внаслідок депортації поляків до Польщі на кінець 1945 р. залишилося 227 громад, котрі обслуговували 135 ксьондзів на чолі з архієпископом Е. Базяком [15, арк. 16, 95, 171].

Римо-католицькі деканати Львівщини налічували наприкінці 1944 р. 285 костьолів, із них 124 – парафіяльних і 161 – дочірних (так званих каплиць), у котрих служило 180 ксьондзів [16, арк. 139], не включаючи чернецтва. Останнього, в свою чергу, налічувалося: 486 черниць 22 жіночих монастирів, 21 філіал жіночих монастирів, 166 ченців і 17 чоловічих монастирів [17, арк. 400].

Як зазначалося вище, 1944-1946 р.р. було примусово переселено із Львівщини до Польщі близько 220 тис. поляків і це майже повністю паралізувало всю структуру Львівської архієпархії, майже все духовенство котрої також було депортоване. Отож, наприкінці 1946 р. у Львівській області налічувалося від 16 тис. до 20 тис. римо-католиків, 7 діючих костьолів, із них 4 – у м. Львові і 3 – у: Золочові, Поморянах і в с. Дунаїв Поморянського району. В них служили 8 священиків, котрим допомагали 4 черниці [17, арк. 57-59]. Тимчасовою пустокою стали понад 200 храмів РКЦ.

У Тернопільській області, за неповними даними обласного уповноваженого Ради у справах релігійних культів І. Чирви, у 1945 р. діяли 229 костьолів, котрі обслуговували 111 священиків [18, арк. 78], а також знаходилося 4 чоловічі монастирі із 61 ченцем і 4 жіночі монастирі із 30 черницями. Наприкінці 1946 р. з Тернопільщини (загально) примусово переселено до Польщі понад 230 тис. осіб і залишилося коло 3 тис. римо-католиків. Разом із ними залишилися 7 ксьондзів на 10 діючих римо-католицьких громад, котрі знаходились у містах Тернополі, Кременці, Шумську, Борщові, Збаражі, Підволочиську і селах Ридодуби та Хом'яківка Білобожницького району, с. Лосяч Скала-Подільського району, с. Коралівка Борщівського району [19, арк. 9-15].

Напередодні Другої світової війни Станіславщина налічувала 191608 римо-католиків, 207 костьолів (включно із каплицями), 14 монастирів, 85 парафій та 155 ксьондзів [20, арк. 7]. За даними уповноваженого Ради у справах релігійних культів у Станіславській області П. Т. Сердюченка на 1 квітня 1947 р. в області діяло тільки 6 громад РКЦ, 2 ксьондзи, котрі проводили відправи у 5 діючих костьолах в Станіславі, Бурштині, Болехові, Букачівцях, Ценяві, а громада римо-католиків із с. Кути використовувала костьол у Вижниці [21, арк. 39-41.] як незареєстрований. Чисельність цих громад налічувала понад 2 тис. віруючих.

Отож, жахіття трагедії депортації безпосередньо відбилися на долі духовенства як РКЦ, так і УГКЦ, а також українських автокефальних православних священиків. Духовенство гинуло разом із своїми парафіянами, починаючи ще з 1943 р. Так, у жовтні того ж року в Грубешівському повіті від рук польських бойовиків загинули священики Сергій Захарчук, Микола Гальць, Іван Панчук. Тоді ж, у другій половині 1943 р. в Замістському повіті загинули священик Олексій Марцинкевич із с. Шевні і дяк Андрій Мисик із с. Лацева [4, с. 257]. 10 березня 1944 р. під час нападу польських збройних підпільних формувань на с. Ласків Грубешівського повіту разом із 200 мешканцями села загинув о. Лев Коропчук [4, с. 258]. Ще під час німецької окупації польське підпілля на Перемищині, Ярославщині і Любачівщині вбило священиків УГКЦ М. Головача, Я. Кнейчука, М. Ліськовича, Д. Німиловича, Б. Семківа, І. Федевича, С. Шалаша, Я. Щирбу [3, с. 14-15]. Священики М. Мацок, В. Ридош і П. Саноцький, як вже згадувалося раніше, переїхали у східну частину (українську) Перемишльської єпархії, але й там у 1944 – 1945 р.р. загинули від польської боївки з с. Закостілля коло Мостиська. Інші священики шукали порятунку в західній частині (польській) цієї єпархії, але не знаходили, бо загинули від польських банд. Це священики П. Вовк у с. Горинці, Д. Німилович у с. Грабівці,

В. Лемцьо в с. Павлокомі, М. Мазур в с. Тарнавці, Б. Семків у с. Кречовичах [3, с. 15], А. Слюсарчик з с. Люблинця, І. Дем'янчик із с. Скопова, О. Білик з с. Березки [3, с. 16.] та ін. Жорстокість не знає межі, бо згаданого о. В. Лемця з с. Павлокоми польські бандити обкрутили колючим дротом, прив'язали коневі до хвоста й так ганяли по полю, поки отець не упокоївся [22, с. 228-229]. 10 серпня 1944 р. польською боївкою був убитий священник Микола Ліскевич з с. Домниці Дуклянського деканату Апостольської Адміністрації Лемківщини [7, с. 237], 10.07.1945 р. під час нападу Війська Польського на с. Дрезно загинув з родиною о. М.Думанський, парох з с. Костарівців. [7, с. 240]

Милосердя не було й з українського боку до польського населення й римо-католицького духовенства. Наведемо декілька прикладів терору вояків Української Повстанської Армії, учинених під час депортації римо-католицького духовенства в Тернопільській області. Так, 23 листопада 1944 р. у с. Сороцьке Тербовлянського району під час похорону бійця винищувального батальйону поляка Кобильника, (а поляки становили більшість у цих батальйонах, котрі були підпорядковані НКВС і сприяли як боротьбі проти загонів УПА, так і захисту від цих загонів польських сіл і тих польських родин, котрі не бажали виїжджати до Польщі), по цій похоронній процесії з будинків вилучених на виселення членів родин УПА Чуйки та інших було відкрито кулеметний вогонь, яким одразу ж були вбиті ксьондз Джизда і 9 жінок. Між “стрибками” (так місцеве населення називало бійців винищувальних батальйонів) і нападаючими зав'язався бій. Та інша група бойовиків УПА в той же час напала на будинки, де проживали родини “стрибків”. Отож, внаслідок цієї терористичної акції під час похоронної процесії було вбито 13 осіб місцевого польського населення і 15 осіб у будинках [23, арк. 8-9]. У Різдвяну ніч 24 грудня 1944 р. загін УПА напав на село Ігровиця Великоглибочецького району. Під час нападу ксьондза Станіслава Щепанкевича, його матір, брата і сестру було по-звір'ячому порубано сокирами і ножами. Така ж доля не оминула 85 осіб поляків, а проборство було зруйновано й підпалено [23, с. 112-113]. 2 лютого 1945 р. коло опівночі вояки УПА напали на с. Червоногради Товстенського району і вбили ксьондза Юраша, 48 поляків і понад 20 осіб поранили. Через збройний опір «стрибків» села не захопили і відійшли до монастиря сестер Шариток у с. Ниркові, де замордували двох черниць [2, с. 150]. Подібні приклади терору УПА проти польського населення і римо-католицького духовенства можна навести й з інших західноукраїнських областей.

Успішні дії Червоної Армії на фронтах Другої світової війни, вдалий підсумок для Радянського уряду Ялтинської конференції (4-11 лютого 1945 р.) щодо анексії Західної України, послаблення самооборони УГКЦ проти радянзації і експансії російського православ'я, – призвело до прийняття рішення Сталіним щодо непотрібності УГКЦ в радянській дійсності, до її (Церкви) ліквідації, що й задекларував Львівський собор УГКЦ 8-10 березня 1946 року і рішення котрого, через ув'язнення духовенства, чернецтва і активних греко-католицьких віруючих, тоталітарний режим втілював у життя.

Ті церкви, котрі прийняли правила гри більшовицької держави і пішли на компроміс із нею (РПЦ, баптисти, частина п'ятидесятників і адвентистів), діяли легально, а ті церкви, котрі відмовилися від, по суті, підпорядкування державі (частина п'ятидесятників, адвентистів, РКЦ, і УГКЦ), не могли і не побажали такого становища, – були приречені на ліквідацію, на нелегальне служіння. Тому, що не вписувалися у безбожницьку ідеологію комуністичного тоталітарного режиму, природньо не могли поступитися своїми церковно-релігійними принципами. На них опустився каральний меч радянського атеїзму: арешти, заслання, знищення їхнього духовенства, чернецтва, активних віруючих, закриття і ліквідація їхніх храмів, переслідування у підпіллі.

Для прикладу коротко розглянемо репресії органів державної радянської влади проти однієї із таких непокірних сталінському режимові церков – УГКЦ, церкви української патріотичної свідомості, яка була реальною перешкодою комуністичному режимові у здійсненні планів русифікації – радянзації населення Західної України. Ще задовго до згаданого собору у ніч з 11 на 12 квітня 1945 р. у Львові державними спецслужбами було заарештовано митрополита УГКЦ Йосифа Сліпого, єпископів Микиту Будку і Миколу Чарнецького, 20 священників, 2

диякони, 3 студентів духовної академії і семінарії, 1 члена церковного активу [24, арк. 52]. Наприкінці серпня 1945 р. НКДБ активізував арешти того греко-католицького духовенства, котре не погоджувалося на возз'єднання з РПЦ і виступало проти “Ініціативної групи”, метою якої й було зазначене возз'єднання. У доповідній записці про роботу із возз'єднання Української Греко-Католицької Церкви з Російською Православною Церквою на території Львівської області начальник УНКДБ Львівщини генерал-лейтенант Воронін доповідав першому секретарю Львівського обкому КП(б)У І. Грушецькому, що на той час вже було заарештовано: священників Володимира Фіголя, Миколу Галянта, Івана Чорняка, Степана Сампару, Євгена Костишина, Василя Кулинич, Петра Казанівського, Івана Чепеля. “Всього було заарештовано 78 священників уніатської церкви і зв'язаних з ними оунівців та активних віруючих греко-католицького віросповідання” [25, арк. 12-15].

Під час обшуку на горищі василіянського у монастиря Золочеві було знайдено рукописний заклик чинити опір возз'єднанню із РПЦ, яке проводить «Ініціативна група». За це було заарештовано настоятеля монастиря о. Йосафата Федорика, о. Степана Фітьо [26, арк. 91] та Золочівського декана о. Володимира Лиска [26, с. 65].

Загалом, станом на 20 листопада 1945 р. Управлінням НКДБ у Львівській області було заарештовано: 1 митрополита, 2 єпископів, 1 протоігумена Галицької провінції ЧСВВ, 54 парафіяльних священників, 9 деканів і їх заступників, 5 ієромонахів, 6 монахів-братів, 6 настоятелів монастирів, 6 студентів-богословів, 8 нелегалів ОУН, 3 мирян, 2 дияконів, 1 секретаря монастирів [25, арк. 28.].

Аналогічні процеси відбувалися й в інших західних областях. Так, за відмову перейти в “Ініціативну групу”, а значить до РПЦ, на Станіславщині з 1 серпня 1945 р. до 10 січня 1946 р. було заарештовано 33 греко-католицькі священники, серед них – Микола Вонсул, Михайло Кисіль, Іван Головатий, Михайло Вовчук [27, с. 30] та ін.

На Тернопільщині в цей період і в наступні два роки було заарештовано 47 отців УГКЦ [28, с. 17-19]. Звинувачували заарештоване духовенство за статтями 54-1 та 54-11 Кримінального Кодексу УРСР [29, арк. 25-29]** і коли справа розслідування була закінчена, її передавали на розгляд військового трибуналу.

Непростою для влади і спецслужб виявилась ситуація із чоловічим і жіночим чернецтвом УГКЦ. Влада не поспішала раптово закрити монастирі і чернечі доми-осідки, розігнати чернецтво, тому що це могло викликати масові протести, особливо у тих закутках областей, які були віддаленими від обласних і районних центрів та комунікацій, де ще доволі активно діяли підпільні загони українського націоналістичного підпілля. Тому влада спочатку вдалася до концентрації монастирів в одну-три точки за приналежністю до одного чину чи згромадження. Згодом, до кінця 1940-х р. повністю заборонила їхню діяльність, а найактивніших із них, близько ста осіб заарештувала і ув'язнила. Так, наприклад, у 1945-1950 р.р. було репресовано 89 ієромонахів і 19 братів Галицької провінції ЧСВВ, із них 41 ієромонаха і 9 братів було засуджено на тривалі терміни ув'язнення і дев'ять із них загинули в ув'язненні [30, с. 119-137]. У ті ж роки репресій не unikнули й усі дев'ять чинів і згромаджень УГКЦ. 75 монахинь було заарештовано, ув'язнено і вислано на заслання в табори Сибіру і Середньої Азії, а тих, які цього unikнули державна влада вигнала із чернечих обителей [31, с. 9].

Своєрідним підсумком долі УГКЦ в час сталінського тоталітарного режиму, а, власне, у 1945-1950 р.р. в статистичному контексті є інформація голови Ради в справах РПЦ при РМ СРСР Г. Карпова про церковне становище в західних областях УРСР, направлена 6 серпня 1956 р. ЦК КП України, в якій зазначалося: “До возз'єднання з православною церквою в (Львівській,

** Стаття 54-1. “Контрреволюційною визнається будь-яка діяльність, спрямована на повалення, підризу або послаблення влади робітничо-селянських рад, урядів Союзу РСР, союзних і автономних республік, обраних ними згідно Конституції СРСР і конституції союзних республік, чи будь-яка інша діяльність по відризу й послабленню зовнішньої безпеки СРСР чи основних економічних, політичних і національних завоювань пролетарської революції”... Стаття 54-11. “Організаційна діяльність будь-якого роду, спрямована на підготовку чи скоєння передбачених цим розділом злочинів, а рівно ж участь в організації, створеній для підготовки чи скоєння одного із злочинів, передбачених даним розділом, тягнуть за собою засоби соціального захисту, зазначені у відповідних статтях даного розділу.”

Тернопільській, Дрогобицькій, Станіславській і Закарпатській. – Я. С.) областях було 3147 уніатських храмів, із яких возз'єдналося 2959 церков, із 1832 священників возз'єдналося 1241 особа. У 231-у храмі, духовенство яких не дало згоди на возз'єднання, служіння було припинено, а з 590 осіб духовенства, котрі відмовилися возз'єднатися, частина була заарештована і засуджена, інші ж, котрі не були допущені до служби в церквах, розійшлися по домах або влаштувалися на світську роботу. Існуючі на той час 48 уніатських монастирів із 1010 особами чернецтва у них були у 1946-1948 р.р. закриті (це не точно, бо понад 10 монастирів були закриті аж у 1950 р. – Я. С.)... У даний час (1956 рік. – Я. С.) 243 особи із 344 репресованого за час із 1945 до 1950 р.р. уніатського духовенства звільнено” [32, с. 288].

Із цієї інформації Г. Карпова напрошується запитання – чи до числа 344 репресованих і ув'язнених на довгі терміни греко-католицьких священників і єпископів увійшло репресоване і ув'язнене чоловіче і жіноче чернецтво? З цієї інформації також випливає, що на волі, а, значить, у підпіллі діяли 246 отців УГКЦ. Проведений аналіз даного аспекту у західних областях України не висвітлює такої чисельності духовенства у 1946-1952 р.р. включно із невоzz'єднаними священниками Закарпаття. Підпільне духовенство становило, враховуючи звіти обласних уповноважених, наприкінці 1949 року, тобто в час триваючих репресій (якщо довіряти цим звітам) 160 священників: у Закарпатській області – 88, Львівській – 31, Тернопільській – 14, Станіславській – 9, Дрогобицькій – 18. Водночас, із цих же звітів випливає, що понад 100 осіб чоловічого і жіночого чернецтва у 1945-1950 р.р. було репресованим. Тож Г. Карпов, наймовірніше, не врахував в числі 344 ув'язненого чернецтва, а саме – жіноче і не висвячених ченців, яких разом було коло 100 осіб. Таким чином, наш аналіз зумовлює до висновку, що було репресовано і ув'язнено у 1945-1950 р.р. 430 осіб єпископів, парафіяльних (одружених і цілібатів) священників, ієромонахів, братів-ченців, сестер-черниць і декілька десятків із них загинули в сталінських таборах.

Тож, сталінський режим знищував не тільки Українську Греко-Католицьку Церкву в Галичині (1946), а згодом у Закарпатті (1949), Румунії (1948), Чехословаччині (1950) і майже повністю в Польщі, – а разом із знищенням цієї національної і патріотичної релігійної інституції знищенню підлягала й людина – міцно вірна своїй Церкві, яка її боронила й не зрадила.

Висновки. Проведені етногеографічний і конфесійно трансформаційний аналізи примусового виселення українців із їхніх етнічних земель в Польщі до України і поляків із Західної України до Польщі, операція «Вісла», майже повна ліквідація УГКЦ в Польщі і мінімізація діяльності ППЦ, терор і репресії поляків проти українців і українців проти поляків, ліквідації сталінським режимом УГКЦ, заборони УАПЦ, зменшення римо-католицизму в західноукраїнських землях, – не відображає всієї глибини людської трагедії депортації українського населення з Польщі і польського населення з України. Неприязнь поляків до українців та українців до поляків не людськи, не по-християнськи гостро проявилася в акціях терору, грабунках, спалених селах, зрештою, у поодиноких і масових вбивствах один одного. І в цьому жахливому трагізмі обох народів виграла третя сторона – Кремль, з його антигуманною теорією і практикою комуністичної, атеїстичної ідеології. Польська прокомуністична влада очистила для свого правління ґрунт від націонал-патріотичного українства і його духовної опори, – комуністична влада Москви, Києва і місцевих партійців – від свободолюбивої польськості та її духовної і національної опори – Римо-Католицької Церкви. Ці маленькі острівці, котрі залишилися після депортації греко-католиків у Польщі і римо-католиків та підпільних парафій УГКЦ у Західній Україні, розпалити вогонь національного духовного патріотизму у комуністичному тоталітарному середовищі вже не могли, тому для них першочерговим стало не допустити повного, остаточного згасання цього вогню, того життєдайного, вже зовсім невеличкого вогнища своєї самобутності, своєї тожсамості. Так, у ті буремні роки українці боролися за свою свободу на своїй землі від її загарбників: II Речі Посполитої, III Райху, Радянського Союзу, які зброєю і репресіями привласнювали цю територію. Усі ці три держави були жорстокими зайдами на українській землі. Українці не прагнули чужого – вони боролися за своє, тому правда з ними і тоді, і тепер. Та виникає знову й знову запитання: невже українське військове підпілля, невже польське військове підпілля, як, зрештою, й легальне Військо Польське, у круговороті тієї жорстокості не розуміли, не усвідомлювали в 1940-х р. р., що взаємне винищення один одного і, що найтрагічніше – мирного, по суті, ні в чому невинного

населення, його духовенства, – є не тільки непрощеним гріхом, а що з цього (винищення) переможцем вийде третій – Москва? Невже історія справді не вчить майбутньому і навіть теперішньому на історичних процесах з минулого? Невже ця озлобленість одного християнського народу до другого стала генетичною, затуманила розум і серце? Чому?! Це ж була середина ХХ століття. Зовсім недавно. Прагнення свободи, на жаль, виборювалося безкомпромісно, «залізом і кров'ю». Чи був інший шлях до неї у ті буремні 1940-і роки?..

Та прагнення свободи і побудови демократичного суспільства є архіактуальним для вже незалежної сучасної України, де залізом і кров'ю її намагається знищити сучасний кадебівський Кремль, а несправедливими звинуваченнями в контексті внутрішньо-зовнішньої антиукраїнської ідеології і пропаганди – теперішня, начебто, європомодерна Варшава.

Література

1. Сергійчук В. Трагедія українців в Польщі / В. Сергійчук. – Тернопіль, 1997. – 440 с.
2. Ткачов С. Польсько-український трансфер населення 1944–1946 рр. Виселення поляків з Тернопілля / С. Ткачов. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1997. – 216 с. – Дані головного Представника уряду УРСР у справах евакуації польських громадян О. Цоколя від 15. 09. 1946 р. на ім'я Д. Коротченка під титулом „Звіт про проведену роботу Головного Представника уряду УРСР у справах евакуації польських громадян з території Західних областей України за період з 10 жовтня 1944 р. по 15 вересня 1946 р.”
3. Козак М. Пом'яни, Господи, душі слуг Твоїх / М. Козак. – Перемишль-Львів: Свічадо, 2002. – 256 с.
4. Горний М. Українська інтелігенція Холмщини і Підляшшя у ХХ ст. / М. Горний. – Львів, 2002. – 162 с.
5. Szczesniak A. B. Droga do nikond. Działalność organizacji Ukraińskich Nationalistów i jej likwidacja w Polsce / A. B. Szczesniak, W. Z. Szota. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973. – 587 s.
6. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. / І. Г. Білас. – К.: Либідь-ВійськоУкраїни, 1994. – Кн. 2 – 688 с.
7. Nowakowski K. Z. Administracja Apostolska Lemkowszczyzny w latach 1939-1947 / K. Z. Nowakowski // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Przemyśl, 1996. – Т. 3. – S. 231-245.
8. Путько-Стех А. У пам'ять єпископам і священникам-мученикам Української Греко-Католицької Церкви / А. Путько-Стех // Київська Церква. – Л.: Місіонер, 2001. – № 2-3 (13-14). – С. 133-137.
9. Wojewoda Z. Zarys historii Kościoła Grekokatolickiego w Polsce w latach 1944-1989 / Z. Wojewoda. – Kraków: Nomos, 1994. – 125 s.
10. Stępień S. Kościół Grekokatolicki w Polsce po II wojnie światowej i w czasach współczesnych (do roku 1998) / S. Stępień // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Przemyśl, 1998. – Т. 4. – S. 339-370.
11. Ziolkowski M. Gdzie jest Kościół, tam jest nasza dusza, tam jest i nasz Naród / M. Ziolkowski // Dar Polski Białorusinom, Rosjanom i Ukraińcom na Tysiąclecie ich Chrztu Świętego. – London: Polonia, 1989. – S. 151-158.
12. Борщевич В. Доля священників УАПЦ Волині у 1944-1950 р.р. / В. Борщевич. – Луцьк, 1997. – 213 с.
13. Korda Ł. Działalność polskiego duchowieństwa katolickiego w ZSRR (1945-1980). Dar Polski Białorusinom, Rosjanom i Ukraińcom na Tysiąclecie ich Chrztu Świętego/ Ł. Korda. – London: Polonia, 1989. – S. 166-172.
14. Ks. Kumor B. Historia Kościoła. Część 8. Czasywspółczesnie 1914-1992 / Ks. Bolesław Kumor. – Lublin: RW KUL, 1996. – 704 s.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1640. – Арк. 16, 95, 171.
16. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 449. – Арк. 139.
17. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 439. – Арк. 400
18. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 283. – Арк. 78.
19. ДАТО. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 1454. – Арк. 9-15.
20. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 538. – Арк. 7.
21. ДАІФО. – Ф. Р. 388. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 39-41.
22. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. / І. Г. Білас. – К.: Либідь-Військо-України, 1994. – Кн. 1. – 432 с.
23. ДАТО. – Ф. П. 25. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 8-9.
24. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 212. – Арк. 52.
25. ДАЛО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 230. – Арк. 12-15
26. Купчик Л. С. Третій удар: (Доли галицьких отців-деканів) / Л. С. Купчик. – Львів: Каменяр, 2001. – 145 с.
27. Андрухів І. Галицька Голгофа: Ліквідація УГКЦ на Станіславщині в 1945-1961 рр. / І. Андрухів. – Ів.-Франківськ: Нова Зоря, 1997. – 84 с.
28. Уголовный кодекс Украинской ССР. – М., 1954.
29. ДАЛО. – Ф. Р. 1332. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 25-29.

30. Богун Дем'ян, ЧСВВ. Василянський чин в підпіллі / Дем'ян Богун, ЧСВВ // Календар "Світла" на Божий 1996 рік. – Торонто-Львів. – С. 119-137.
31. Маслій О. Д. Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині (1946-1989) : автореф. дис. ... канд. іст. наук 07.00.01 «Історія України» / О. Д. Маслій. – Ів.-Франківськ, 2016. – 18 с.
32. Сергійчук В. Нескорена Церква: Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 492 с.

Literatura

1. Serhijchuk V. Trahediya ukrayinciv v Pol'shhi / V. Serhijchuk. – Ternopil", 1997. – 440 s.
2. Tkachov S. Pol's'ko-ukrayins'kyj transfer naseleння 1944–1946 rr. Vyselennya polyakiv z Ternopillya / S. Tkachov. – Ternopil.: Pidruchnyky i posibnyky, 1997. – 216 s. – Dani holovnoho Predstavnyka uryadu URSSR u spravax evakuaciyi pol's'kyx hromadyan O. Cokolya vid 15. 09. 1946 r. na im'ya D. Korotchenka pid tytulom „Zvit pro provedenu robotu Holovnoho Predstavnyka uryadu URSSR u spravax evakuaciyi pol's'kyx hromadyan z terytoriyi Zaxidnyx oblastej Ukrayiny za period z 10 zhovtnya 1944 r. po 15 veresnya 1946 r.”
3. Kozak M. Pom'yany, Hospody, dushi sluh Tvoiyx / M. Kozak. – Peremyshl'-L'viv: Svichado, 2002. – 256 s.
4. Hornyj M. Ukrayins'ka intelihenciya Holmshhyny i Pidlyashshya u XX st. / M. Hornyj. – L'viv, 2002. – 162 s.
5. Szczesniak A. B. Droga do nikond. Działalność organizacji Ukraińskich Nacionalistów i jej likwidacja w Polsce / A. B. Szczesniak, W. Z. Szota. – Warszawa, 1973. – 686 s.
6. Bilas I. H. Represyvno-karal'na systema v Ukrayini 1917-1953: Suspil'no-politychnyj ta istoryko-pravovyj analiz: U 2 kn. / I. H. Bilas. – K.: Lybid'-Vijs'koUkrayiny, 1994. – Kn. 2 – 688 s.
7. Nowakowski K. Z. Administracja Apostolska Lemkowszczyzny w latach 1939-1947 / K.Z. Nowakowski // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Przemysł, 1996. – T. 3. – S. 231-245.
8. Put'ko-Stex A. U pam'yat' yepyskopam i svyashhenyam-muchenykam Ukrayins'koyi Hreko-Katolyk'koyi Cerkvy / A. Put'ko-Stex // Kyiv's'ka Cerkva. – L.: Misioner, 2001. – № 2-3 (13-14). – S. 133-137.
9. Wojewoda Z. Zarys historii Kościoła Grekokatolickiego w Polsce w latach 1944-1989 / Z. Wojewoda. – Kraków: Nomos, 1994. – 125 s.
10. Stępień S. Kościół Grekokatolicki w Polsce po II wojnie światowej i w czasach współczesnych (do roku 1998) / S. Stępień // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Przemysł, 1998. – T. 4. – S. 339-370.
11. Ziółkowski M. Gdzie jest Kościół, tam jest nasza dusza, tam jest i nasz Naród / M. Ziółkowski // Dar Polski Białorusinom, Rosjanom i Ukraińcom na Tysiąclecie ich Chrztu Świętego. – London: Polonia, 1989. – S. 151-158.
12. Borshhevych V. Dolya svyashhenykyv UAPC Volyni u 1944-1950 r.r. / V. Borshhevych. – Luc'k, 1997. – 213 s.
13. Korda Ł. Działalność polskiego duchowieństwa katolickiego w ZSRR (1945-1980). Dar Polski Białorusinom, Rosjanom i Ukraińcom na Tysiąclecie ich Chrztu Świętego / Ł. Korda. – London: Polonia, 1989. – S. 166-172.
14. Ks. Kumor B. Historia Kościoła. Część 8. Czasywspółczesnie 1914-1992 / Ks. Bolesław Kumor. – Lublin: RW KUL, 1996. – 704 s.
15. Central'nyj derzhavnyj arxiv hromads'kyx ob'yednan' Ukrayiny (CDAHOU). – F. 1. – Op. 23. – Spr. 1640. – Ark. 16, 95, 171.
16. Derzhavnyj arxiv L'viv's'koyi oblasti (dali – DALO). – F. 3. – Op. 1. – Spr. 449. – Ark. 139.
17. DALO. – F. 3. – Op. 1. – Spr. 439. – Ark. 400
18. Derzhavnyj arxiv Ternopil's'koyi oblasti (dali – DATO). – F. P. 1. – Op. 1. – Spr. 283. – Ark. 78.
19. DATO. – F. P. 1. – Op. 1. – Spr. 1454. – Ark. 9-15.
20. Derzhavnyj arxiv Ivano-Frankivs'koyi oblasti (dali – DAIFO). – F. 2. – Op. 7. – Spr. 538. – Ark. 7.
21. DAIFO. – F. R. 388. – Op. 1. – Spr. 5. – Ark. 39-41.
22. Bilas I. H. Represyvno-karal'na systema v Ukrayini 1917-1953: Suspil'no-politychnyj ta istoryko-pravovyj analiz: U 2 kn. / I. H. Bilas. – K.: Lybid'-Vijs'ko-Ukrayiny, 1994. – Kn. 1. – 432 s.
23. DATO. – F. P. 25. – Op. 1. – Spr. 6. – Ark. 8-9.
24. DALO. – F. 3. – Op. 1. – Spr. 212. – Ark. 52.
25. DALO. – F. 3. – Op. 1. – Spr. 230. – Ark. 12-15
26. Kupchuk L. S. Tretij udar: (Doli halyc'kyx otciv-dekaniv) / L.S. Kupchuk. – L'viv: Kamenyar, 2001. – 145 s.
27. Andruhiv I. Halyc'ka Holhofa: Likvidaciya UHKC na Stanislavshhyni v 1945-1961 rr. / I. Andruhiv. – Iv.-Frankivs'k: Nova Zorya, 1997. – 84 s.
28. Uholovnyj kodeks Ukraynskoj SSR. – M., 1954. –29. DALO. – F. R. 1332. – Op. 2. – Spr. 1. – Ark. 25-29.
29. Bohun Dem'yan, ChSVV. Vasyliyans'kyj chyn v pidpilli / Dem'yan Bohun, ChSVV // Kalendar "Svitla" na Bozhij 1996 rik. – Toronto-L'viv. – S. 119-137.
30. Maslij O. D. Zhinochi chernechi spil'noty UHKC u Halychyni (1946-1989) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk 07.00.01 «Istoriya Ukrayiny» / O. D. Maslij. – Iv.-Frankivs'k, 2016. – 18 s.
31. Serhijchuk V. Neskorena Cerkva: Podvyzhnyctvo hreko-katolykyv Ukrayiny v borot'bi za viru i derzhavu / V. Serhijchuk. – K.: Dnipro, 2001. – 492 s.

**Terror and purges in Ukrainian ethnical territories of Poland and Western Ukraine in 1940s:
ethnogeographic and denomination-transformational analyses**

The article investigates reasons, consecutions and consequences of forced eviction of Ukrainians out of their ethnical territories in Poland, and Poles from Western Ukraine according to the agreement as of 9 September, 1944 between the Council Chief of People's Commissars of USSR N. Khrushchev and the Head of Polish Committee of National Liberation E. Osóbka-Morawski, signed in Lublin, which was the result of decisions implementation of Teheran conference about border demarcation in Europe resulting in eviction of 482880 Ukrainians from Poland to USSR and 789982 Poles from USSR to Poland from November 1944 to November 1946. The article provides statistics scope on how in the period of deportation pro-soviet and polish authorities, Home Army militia and other polish national armed groups employing acts of assassinations, terror and devastating brigandage forced Ukrainians to abandon their ethnic territories and move to USSR. Likewise, Poles in western regions of Ukraine were forced to flee to Poland due to similar acts of soviet authorities and military units of UIA (Ukrainian Insurgent Army).

Deportation had a direct impact on confessional changes, as the majority were the Greek-Catholics of Eparchia Przemyska and Egzarchat Apostolski Łemkowszczyzny out of 482 thousand Ukrainians deported to USSR.

At the same time, a great majority (out of 790 thousand) of Rome-Catholics were deported from USSR to Poland causing the restructuring of the Rome-Catholic Church in western regions of Ukraine. As in 1939 Lutsk Diocese numbered 154 parishes and Lviv Archdiocese – 400-475 parishes, then at the beginning of 1947 only 23 Rome-Catholic acting parishes survived on the territories of these eparchies, and only one in former Lutsk Diocese (in Kremenets). Thus, the deportation dramatically decreased not only the ethnical, but also confessional presence of Rome-Catholics in Ukraine, and likewise Greek-Catholics and Orthodox followers in Poland.

The expansion of the soviet authority on the territories of western Ukraine in 1944, however, brought in aspects of coexistence of the state and church: – basically, those confessions, which had acted there before.

For national patristic line and ineffectual attempts to establish contacts between the Holy See and Soviet Union along with compromise fiasco with Stalinist totalitarian system Lviv Synod of UGCC on 8-10 March, 1946 consequently eliminated Ukrainian Greek-Catholic Church, basically its Galicia archeparchy, which in 1939 had 2259 parishes and 3,7 million followers. Predominant majority of Galicia archeparchy's clergy (approximately 80%) saw the reunification with Moscow Orthodox Church. Approximately 430 bishops and clergymen who were against such a reunification were arrested, convicted and, in 1945-1950, sent to Gulags by KGB and NKVD agencies.

The author of the article also reveals the scope of moral and property losses of ukrainian Greek-Catholic and Orthodox people (150 thousand in total) in the result of deportation, known as Operation Vistula, by polish authority, armed forces and internal military groups in 1947. Overall, military ordeal of Polish-Ukrainian confrontation in 1940s, deportation, Operation Vistula followed by a terror and purges against these two nations altered both ethnogeographical and confessional map of territories according to the strategic plans of Kremlin and pro-communist Warsaw.

Keywords: terror, purges, Ukrainians, Poles, population, Greek-Catholics, Rome-Catholics, Orthodox, resettlement, deportation.

Надійшла до редакції 20.06.2016 р.